

Petra van Dam en Milja van Tielhof, *Waterstaat in stedenland. Het hoogheemraadschap van Rijnland voor 1857* (Utrecht: Matrijs, 2006) 368 p.
ISBN 90 5345 299 0.

Als geen andere instelling symboliseren waterschappen de centrale plaats van water in zowel de Nederlandse geschiedenis als de Nederlandse identiteit. Op gezette tijdstippen verschijnen dan ook monografieën die de geschiedenis van een waterschap behandelen. De recente grote fusiegolf van de Nederlandse waterschappen heeft op dat vlak duidelijk voor een versnellingsmoment gezorgd, daar heel wat voormalige waterschappen nog net voor de opheffing de eigen geschiedenis op schrift wilden laten stellen. Dit leidde al tot prachtig geïllustreerde en vlot leesbare syntheses, die echter vooral gestoeld zijn op compilaties van oudere studies waarbij de auteurs door tijdsgebrek niet altijd in de mogelijkheid waren tot echt nieuwe wetenschappelijke inzichten te komen. Met deze studie van Petra van Dam en Milja van Tielhof naar de geschiedenis van één van de oudste en meest prestigieuze waterschappen van Nederland – het Hoogheemraadschap Rijnland – worden de bakens in het genre van de ‘waterschapsmonografieën’ echter fundamenteel verlegd.

Naar aanleiding van een fusie van Rijnland met drie ‘inliggende’ waterschappen en het 750-jarig bestaan van het waterschap in 2005, werd een groots opgevat onderzoeksproject op touw gezet in samenwerking met de Vrije Universiteit Amsterdam. Hieruit vloeide niet alleen dit boek voort, maar ook een proefschrift van de hand van Siger Zeischka over de vroegmoderne waterstaatsorganisatie en -technologie in de Rijnlandse polders (in 2007 gepubliceerd bij Verloren, Hilversum) en een internationale studiedag waarvan de resultaten gepubliceerd werden als themanummer in het *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis* (2005/2006). Wat Rijnland tot een uitermate boeiend studiegebied maakt, is het feit dat het hier gaat om het oude kerngebied van het graafschap Holland binnen de vierhoek Haarlem-Amsterdam-Gouda-Den Haag, en met Leiden er middenin. Onvermijdelijk komen dan ook vragen naar boven over de spectaculaire economische ontwikkeling van net deze regio tot *First Modern Economy* in de vroegmoderne periode. Dat is des te meer het geval daar juist de waterstaat, en dan vooral de toenemende vernatting ten gevolge van de exploitatie van het veen, vaak als belangrijke *trigger* voor de economische reconversie en *take-off* van de Hollandse economie worden gezien. De organisatie en de werking van het waterbeheer in Rijnland worden dan ook geanalyseerd met de sociaaleconomische studies van De Vries, Van der Woude, Van Zanden, Van Bavel etc. in het achterhoofd. Dit maakt het boek meteen tot uitermate interessante en belangwekkende literatuur voor elke historicus met een sociaaleconomische belangstelling.

De oorsprong van het Hoogheemraadschap Rijnland voert terug tot de samenwerking van vijftien ambachten langs de Oude Rijn vanaf de twaalfde eeuw. Institutioneel kreeg deze samenwerking vaste vorm toen de gezamenlijke afwatering in het midden van de dertiende eeuw naar het noorden werd verlegd door de aanleg van een sluiscomplex te Spaarndam bij Haarlem. Zeer terecht wijzen de auteurs erop dat het bestaan van een dergelijke vorm van regionaal waterbeheer in de twaalfde en dertiende eeuw nog niet betekent dat we in die periode al van ‘waterschappen’ in de moderne betekenis van het woord kunnen spreken: de uitvoering en financiering van de waterstaatswerken gebeurden nog lange tijd op het niveau van de lokale ambachten, met het Hoogheemraadschap uitsluitend als controleorgaan. Pas vanaf de late vijftiende eeuw en vooral in de zestiende eeuw groeide het Hoogheemraadschap uit

tot een echt uitvoerend bestuur met een eigen financieringsbasis die het mogelijk maakte zelf werken aan de grote uitwateringssluizen en de gemeenschappelijke infrastructuur uit te voeren. In *Waterstaat in Stedenland* wordt de nadruk echter niet zozeer gelegd op de institutionele geschiedenis van het Hoogheemraadschap. Wel wordt de waterstaatsgeschiedenis opengetrokken en geproblematiseerd in het licht van de essentiële ecologische, sociaaleconomische en politieke ontwikkelingen in Holland tussen de dertiende en de negentiende eeuw. In negen chronologisch gerangschikte, maar thematisch opgevatte hoofdstukken wordt het waterbeheer in deze regio verbonden met ondermeer de bestuurlijke centralisering van de late middeleeuwen; de uitzonderlijke ecologische dynamiek veroorzaakt door de grootschalige turfwinning; de economische groei van de Gouden Eeuw en de daaropvolgende economische terugval; en ten slotte de opkomst van de centrale staat vanaf de late achttiende eeuw. De titel van het boek is daarbij niet toevallig gekozen: in het snel urbaniserende graafschap Holland kan het waterbeheer op het platteland niet begrepen worden zonder rekening te houden met de stedelijke dynamiek en de stedelijke handelsbelangen. Belangengestellingen tussen de steden onderling verklaren in belangrijke mate ook waarom het Hoogheemraadschap Rijnland er eeuwenlang niet in slaagde een antwoord te bieden op grote waterstaatkundige uitdagingen als de uitdijende binnenmeren met op kop het Haarlemmermeer ('de Grote Waterwolf'); het stijgende waterpeil en de stagnerende afwatering in de richting van het IJ. Toch betekent dit volgens de auteurs niet dat het waterbeheer in Rijnland eenvoudigweg gedicteerd werd vanuit de steden zoals dat in sommige Italiaanse stadstaten wel het geval was. De directe stedelijke greep op het bestuur van het Hoogheemraadschap was zeker tot de zeventiende eeuw eerder beperkt te noemen. De eigen dynamiek van de plattelandsgemeenschappen wordt door de auteurs als minstens even belangrijk genoemd wanneer het erop aankomt de evolutie van het waterbeheer in de regio te verklaren. Toen eenmaal akkerbouw op veen vanaf de vijftiende eeuw niet langer een economische noodzakelijkheid was en vele kleine boeren door een combinatie van veeteelt, turfbaggeren en proto-industriële arbeid in hun bestaan konden voorzien, viel ook de *incentive* weg om de vernatting van het veengebied fundamenteel een halt toe te roepen. Zolang dit kleinschalige 'veenweidebedrijf' economisch vitaal bleef, slaagde men er in de wateroverlast nog enigszins beheersbaar te houden. Maar toen de economische motor van de Gouden Eeuw ook op het platteland begon te sputteren, namen de waterstaatsproblemen duidelijk grotere proporties aan.

Natuurlijk had op een aantal punten de analyse (nog) verder kunnen worden gevoerd. Zo beschikken we voor het vijftiende- en zestiende-eeuwse Rijnland over een unieke reeks van registers die de weerslag vormen van de activiteit van de hoogheemraden als rechters in waterstaatszaken (p. 100-102). Een verdere sociaalhistorische analyse van de vele honderden kleine en grote waterstaatsconflicten zou ons inzicht in de dagelijkse realiteit van het waterbeheer aanzienlijk kunnen verbeteren. Net als de waterstaatsrechtspraak worden ook het sociaal profiel en de rekrutering van de vroegmoderne Hoogheemraden voornamelijk in korte kaderteksten behandeld (p. 232-233). Hierdoor blijft het moeilijk inschatten welk belang een functie als Hoogheemraad in de carrièreopbouw en het sociale netwerk van een plattelandsedelman of een stedelijke regent had. Misschien had een grondiger analyse van de persoonlijke belangen en strategieën van de Hoogheemraden een ander en mogelijk kritischer beeld van het beleid en de daadkracht van het Hoogheemraadschap opgeleverd. Hetzelfde geldt voor de (gebrekige?) financiering van het waterbeheer in Rijnland. Tot en

met de zestiende eeuw blijft onze kennis hieromtrent uiterst fragmentair en zelfs voor de daaropvolgende eeuwen blijft het moeilijk om alleen op basis van de rekeningen van het Hoogheemraadschap uitspraken te doen over investeringen in waterbeheer.

Dit ‘verlangen naar nog net iets meer’ neemt niet weg dat deze prachtige synthese een absolute must is, niet alleen voor waterstaatshistorici, maar voor éénieder die inzicht wil krijgen in de boeiende dynamiek van ecologie, economie en macht in de kustgebieden van de Lage Landen.

Tim Soens

Stadscampus Universiteit Antwerpen

Sjaak van der Velden, *Van SDB tot SP. 125 jaar socialisme in Nederland* (Amsterdam: Aksant, 2008) 160 p. ISBN: 978-90-5260-274-5.

De grote hausse van de jaren zeventig – waarin Nederland werd overspoeld met boeken over de geschiedenis van de arbeidersbeweging – is onderhand voorbij. Maar nog altijd verschijnen er regelmatig nieuwe studies over het onderwerp. Een overzichtswerk, waarin in kort bestek de gehele geschiedenis van het socialisme in Nederland de revue passeert, was echter lange tijd niet voorhanden. Sjaak van der Velden heeft met zijn nieuwe boek in deze lacune voorzien. Hij heeft een helder en bondig betoog geschreven waarin alle socialistische partijen van vroeger en nu aan bod komen.

Het socialisme heeft van alle politieke stromingen waarschijnlijk de meeste historische studies voortgebracht. Is dat omdat zij meer dan de anderen ervan overtuigd was dat zij een historische missie te vervullen had? In *De rode droom. Een eeuw sociaaldemocratie in Nederland. Een essay en een beeldverhaal* (Nijmegen 1995) opperde de sociaalhistoricus Piet de Rooy (e.a.) deze verklaring in een terugblik op honderd jaar sociaaldemocratie in Nederland. En hij kon best wel eens gelijk hebben. De seculiere socialisten hadden een rotsvast vertrouwen in de wetenschap en meenden dat natuurwetten ook op de maatschappij betrekking hadden. Door het verleden te bestuderen kon men een trend ontwaren – toenemende industrialisering en proletarisering, groeiende arbeiderspartijen – die onherroepelijk moest leiden tot een socialistische ommekeer. Elke socialistische generatie bracht de beweging een stap dichterbij en dat moest voor het nageslacht gedocumenteerd.

Dit geloof in de toekomst van de eigen beweging was echter niet slechts een bron van vertrouwen. Van der Velden laat zien dat de eerste socialisten gezien werden als opruiers en ‘terroristen’. De eerste straatverkopers van *Recht voor Allen*, het tijdschrift van Domela Nieuwenhuis, werden rond 1890 meermalen bedreigd en gemolesteerd. In Friesland werden rond dezelfde tijd drie anarchisten beschuldigd van een roofmoord. In deze bedreigende atmosfeer zochten de socialisten houvast bij elkaar en bij hun toekomstvisie.

De vijandige reacties en aanvankelijk schaarse middelen van de activisten konden de beweging echter niet stoppen. Tijdens de economische ‘boom’ aan het einde van de negentiende eeuw begon de socialistische beweging aan een ware triomftocht. En nadat de sociaaldemocraten zich hadden losgemaakt van de radicale ‘anarchisten’, wisten zij de beweging uit te bouwen tot een indrukwekkend conglomeraat van organisaties – met een partij vakbonden, vrouwen-, sport- en jongerenorganisaties (allen met een eigen krantje) – met een grote aanhang. Desalniettemin bleef de beweging lange